

MINÄ JA MUUT PUHUJAVIITTEISYYS JA KONTEKSTUAALINEN TULKINTA

Persoonan kielioppiin liittyvät kysymykset ovat olleet mielenkiinnon kohteena useissa suomen kieltä koskevissa tutkimuksissa viime vuosina. Erilaisissa sosiolinguistisissä tutkimuksissa on tarkasteltu ensimmäisen ja toisen persoonan pronomien varianttien (esim. *mä, mie, minä*) valintaa ja valintaan liittyviä kielellisiä asenteita (esim. Palander 2005; Lappalainen 2006a). Duvallon (2006) on tarkastellut ensimmäisen ja toisen persoonan subjektipronominien ilmipanoa ja poisjättöä arkikeskusteluissa ja Lappalainen (2006b) tietyissä institutionaalisissa keskustelutilanteissa. Pälli (2003) on pohtinut sitä, miten ilmaistaan omaa *me*-ryhmää ja toisaalta millä kielellisillä keinoilla erotaudutaan muista, luodaan ryhmä *toiset*. Makkonen-Craig (2005) puolestaan on tarkastellut niin sanottua dialogista passiivia ja sitä, miten lehtitekstissä toimittaja voi dialogisen passiivilauseen avulla jäsentää tekstiä — esimerkiksi aloittaa uuden topiikkijakson — ja rakentaa yhteisyyttä lukijan kanssa vaikkapa näin: *Aloitetaan laatukanavan, TV1:n lauantai-illasta*. Makkonen-Craig pohtii myös dialogisen passiivin suhdetta mm. ensimmäisen persoonan muotoihin. Helasvuo (2006) on tutkinut passiivia suhteessa persoonajärjestelmään. Laitinen (2006) on tarkastellut niin sanottua nollapersoonaa ja sen merkityksen rakentumista osana kulloistakin laajempaa konstruktiota. Isossa suomen kieliopissa (ISK 2004) on Ilmiöt-osassa laajahkot katsaukset sekä passiiviin että nollapersoonaan; muut persoonajärjestelmän osat jäävät kieliopissa vähälle huomiolle.

Tässä artikkelissa tarkastelun kohteena on persoonan kategoria referenssin kannalta. Yllä mainituissa viimeaikaisissa tutkimuksissa on pohdittu tätä persoonan referentiaalis-takin puolta, mutta voisi sanoa, että referenssiä koskevan pohdinnan polttopisteessä ovat

olleet nimenomaan ne muodot, jotka ovat luonteeltaan implisiittisiä (niin kuin nollapersoona) tai eksplisiittisiä mutta epäspesifejä (kuten passiivi), eivät niinkään esimerkiksi ensimmäisen tai toisen persoonan muodot, joissa persoonalla on eksplisiittinen merkki, persoonapronomini ja verbin persoonapäätte.

Suomen persoonajärjestelmä on usein esitetty varsin yksinkertaisena kolmen persoonan järjestelmänä (puhujaa, kuulijaa ja muut), johon on kietoutunut luvun ilmaiseminen (yksikkö vs. monikko; ks. esim. ISK 2004: 134, 706). Iso suomen kielioppi (2004: 133) määrittelee persoonan seuraavasti: »Persoona on kieliopillinen kategoria, joka perustuu referentiaalisten eli viittaavien NP:iden luokittamiseen puhetilanteen kannalta kolmia puhujaa, kuulijaa ja muihin.» Näin määriteltynä persoonan kategoriaan kuuluisi ainoastaan nominaalisten aineiden avulla ilmaistu persoona, suomessa siis persoonapronominin. Yleensä persoona määritellään väljemmin: persoonalla kieliopillisena kategoriana tarkoitetaan puhetilanteen osallistujien roolien kieliopillista koodaamista (ks. esim. Siewierska 2004: 1). Tämä voi tapahtua eri kielissä erilaisin kieliopillisin keinoin; suomessa persoonaa ilmentävät persoonapronominien lisäksi myös verbin persoonapäätteet ja omistusliitteet. Suppeasta määritelmästä huolimatta Iso suomen kielioppi (2004: 133–134) käsittelee persoonaa koskevassa kohdassa myös verbaalisten aineiden ilmaisemaa persoonaa.

Suomessa persoona on osallisena keskeisessä syntaktisessa prosessissa, kongruenssissa. Subjektin ja predikaatin välisessä kongruenssissa kirjakielen säännön mukaan predikaatti mukautuu subjektin persoonaan (ja lukuun), ja substantiivilausekkeessa genetiivimäärite kongruoi possessiivisuffiksin kanssa (*minun kirjani*). Näitä kongruenssisuhteita on kutsuttu toistoreferenssiksi: samaan tarkoitteeseen viitataan lauseessa useammin kuin kerran (Karlsson 1977: 360–361; Hakulinen ja Karlsson 1979: 256; ISK 2004: 1217). On kuitenkin runsaasti tutkimustietoa siitä, että sekä subjektin ja predikaatin että genetiivimääritteen ja possessiivisuffiksin väliset kongruenssisuhteet ovat murteissa ja arkisessa puhekielessä paljon monisyisemmät kuin kirjakielen sääntö antaa ymmärtää (ks. esim. Paunonen 1995 possessiivikongruenssista; Pertilä 2000 subjektin ja predikaatin kongruenssista). Helasvuo (2001: 72–74) tarkastelee subjektin ja predikaatin kongruenssia toistoreferenssin näkökulmasta ja päättyy argumentoimaan toistoreferenssitulkintaa vastaan: se antaa turhan yksinkertaisen kuvan kongruenssiprosessista. Kyse ei ole viittauksen kopioinnista ja toistamisesta. Verbin persoonapäätteet ovat indeksikaalisia, samaan tapaan kuin persoonapronominin ovat, ja ne saavat merkityksensä puhetilanteesta (Helasvuo 2001: 74). Helasvuo ja Laitinen (2006: 179–183) osoittavat esimerkkien avulla, että on useita konteksteja, joissa syntyy merkitysero, jos subjektipronomini jätetään pois ja persoona ilmaistaan vain verbin persoonapäätteellä. Kyse ei siis ole saman referenssin toistamisesta vaan valinnoista, jotka kantavat omia merkityksiään.

Artikkelissani tarkastelen erityisesti yksikön ensimmäisen persoonan viittaussuhteita. Näillä muodoilla viitataan ensisijaisesti puhujaan. Puhetilanteessa osallistujaroolit — *sinän* ja *minän* viittaussuhteet — ovat muutoksenalaisia: ne vaihtuvat pääsääntöisesti sen mukaan, kuka kulloinkin on äänessä. Sekä yksikön ensimmäisen että toisen persoonan muotoja on kuitenkin mahdollista käyttää myös siten, että niillä luodaan avoin viittaus: ei siis viitatakaan (vain) puhujaan tai kuulijaa vaan avoimemmin. Se, että kyse on avoimesta viittauksesta, on pääteltävä kontekstista. Tarkastelen artikkelissani tämän päättelyn perusteita eri lähteistä poimimieni esimerkkien valossa. Ennen esimerkkien analyysia esittelen analyysin teoreettista taustaa ja keskeisiä käsitteitä, kuten *muuntujaa* ja *puhetilannetta*.

▷

MUUNTUJAT JA PUHETILANNE

Pronomineja on kutsuttu referentiaalisiksi indekseiksi (Silverstein 1976: 11) tai muuntujiksi (*shifter*; Jakobson 1957): niillä on konventionaalinen merkitys, joka täydentyy ja muuntuu puhetilanteessa (ks. Etelämäki 2006: 14–16). Esimerkiksi yksikön ensimmäisen persoonan pronomiinilla viitataan puhujaan, toisen persoonan pronomiinilla kulloiseenkin vastaanottajaan. Sama koskee verbin persoonapäätteitä. *Minä* siis jäsenyy suhteessa muihin puhetilanteen osallistujiin. Tutkimuksissa on kiinnitetty jonkin verran huomiota siihen, että *me*-viittaus voidaan tulkita monin eri tavoin. *Me*-viittaus voi sulkea sisäänsä sekä puhujan että puhekumppanin tai viitata puhujaan ja joihinkin muihin muttei puhekumppaniin. Kiintoisaa on, että *minän* viittaussuhteita on sen sijaan pidetty yksiselitteisinä (ks. esim. Siewierska 2004: 7; suomen osalta Laury 2002: 85; Lappalainen 2006a: 245; Strellman 2005: 15–16).

Ensimmäistä ja toista persoonaa on joskus kutsuttu myös puheaktipersonniksi (suomen kielen tutkimuksessa tätä termiä on käyttänyt erityisesti Laitinen 1992). Kolmannen persoonan muotoja on pidetty ensisijaisesti anaforisina (Siewierska 2004: 7), mutta on huomattava, että kolmannenkin persoonan muodoilla voidaan jäsentää puhetilannetta (ks. esim. Seppänen 1998 läsnäolijaan viittaamisesta keskustelussa; Laury 2002 kolmannen persoonan muotojen funktioista indeksisen taustan jäsentymisessä; Laitinen 2005 logoforisista pronomineista; Etelämäki 2006 *tämä*-pronominin tehtävistä keskustelun toiminnassa). Myös ne voivat olla muuntujia, joiden merkitys täydentyy puhetilanteessa.

Monikon ensimmäisen persoonan muodot ovat nekin muuntujia, referentiaalisia indeksejä. Niitä käytetään yleensä aina niin, että puhuja kuuluu viittaussuhteen alaan; sen sijaan on kontekstuaalisesti pääteltävä, keitä muita viittaus sulkee sisäänsä. Suomen kielen epämuodollisissa varieteeteissa on varsin laajalle levinnyt tapa käyttää passiivimuotoa monikon ensimmäisen persoonan pronominin yhteydessä monikon ensimmäisen persoonan funktiossa. Tämä yhdistelmä on sikäli luonteva, että kummankin muodon viittaussuhteiden selvittäminen vaatii kontekstuaalista päättelyä. Erona on vain se, että yksin esiintyessään (siis ilman monikon 1. persoonan pronominia) passiivia on mahdollista käyttää sekä eksklusiivisesti, ei-puhujaviitteisesti, että inklusiivisesti eli puhujaviitteisesti, kun taas monikon 1. persoonan pronominia käytetään vain puhujaviitteisesti. Kontekstuaalisesti pääteltäväksi jää se, keitä muita *me*-viittaus sulkee sisäänsä. (Ks. tarkemmin Helasvuo 2006.)

Kun käytän termiä puhetilanne, tarkoitan oikeastaan sitä tilannetta, jossa kieltä tuotetaan ja ymmärretään, oli kyse sitten puhutusta tai kirjoitetusta kielestä. Puhetilanne, sen osallistajat ja välitön ympäristö yhdessä muodostavat indeksisen taustan, jota vasten viittaukset tulkitaan. Indeksinen tausta on koko ajan liikkeessä ja muovautuu vuorovaikutuksessa. Viittaavat ilmaukset voivat osaltaan olla muokkaamassa indeksistä taustaa. (Ks. esim. Hanks 1990; Laury 2002.) Kasvokkaisessa vuorovaikutuksessa puhetilanne on se välitön ympäristö, missä vuorovaikutus tapahtuu. Suullinen vuorovaikutus on sikäli kiitollinen tutkimuskohde, että vuorottelu avaa mahdollisuuden tarkkailla puhekumppanien ymmärrystä käytetyistä muodoista, esimerkiksi niiden referenssistä, ja sitä, miten he indeksistä taustaa jäsentävät. Kirjoitettua kieltä tutkittaessa sitä, miten lukija tekstin ymmärtää, on vaikeampi osoittaa — on usein mahdollista vain pyrkiä asettumaan lukijan asemaan ja tehdä ne päätelmät, joita hänen olettaa joutuvan tekemään. Tutkittaessa

joitain kirjoitetun kielen varieteetteja, jotka ovat tavanomaista kirjoitusta selkeämmin vuorovaikutteisia, on kuitenkin mahdollista osoittaa lukijan ymmärrystä esimerkiksi referenssistä. Yhtä tällaista tapausta käsittelen tuonnempänä analysoidessani Internetin keskustelupalstalta poimimaani keskustelun katkelmaa. Myös lehtihaastattelut rakentuvat toimittajan ja haastateltavan vuoropuhelulle, ja toisinaan tämä vuorottelu tuodaan julkaistussa haastattelussakin julki. Tarkastelen vuorottelua löytääkseni näyttöä siitä, miten keskustelukumppanukset käytettyjen muotojen referenssin ymmärtävät.

Tutkimukseni sijoittuu vuorovaikutuslingvistiikkana tunnetun suuntauksen perinteeseen (*interactional linguistics*; ks. esim. Selting ja Couper-Kuhlen 2001), joka ammentaa aineksensa kolmelta taholta: antropologisesta lingvistiikasta, funktionaalisesta kielitieteestä ja keskusteluanalysista (ks. esim. Couper-Kuhlen ja Selting 2001: 1). Vuorovaikutuslingvistiikan kentässä asemoin itseni kieliopin tutkijaksi (vrt. myös esim. Etelämäki 2006: 12), en niinkään keskusteluanalytikoksi (ks. esim. Korpela 2007: 14). Antropologisen lingvistiikan tärkein anti tutkimukselleni piilee tutkimuksissa, joissa käsitellään indeksikaalisuutta (erityisesti Silverstein 1976; fennistiikassa esim. Laitinen 2002; Laury 2002). Pysin viemään vuorovaikutuslingvistiikan ajatuksia alueelle, jolla sitä on hyödynnetty vasta vähän — kirjoitetun kielen tutkimukseen. Fennistisessä tutkimuksessa merkittävä avaus tähän suuntaan on Henna Makkonen-Craigin (2005) käyttämä toimintasarjan käsite, jota hän käyttää lehtitekstien sekventiaaliseen analyysiin. Makkonen-Craig ei kuitenkaan lue itseään vuorovaikutuslingvistiikan tutkijaksi vaan sanoo soveltavansa keskusteluanalysin ajatuksia tekstintutkimukseen (ks. esim. Makkonen-Craig 2005: 27).

MINÄ JA SINÄ

Puheaktipersonana *minän* välittömin vastapooli on *sinä*. *Minän* merkitys rakentuu puhe-tilanteessa suhteessa muihin puhetilanteen osallisiin, ennen kaikkea siihen osanottajaan tai niihin osanottajiin, joille puhe on suunnattu. Esimerkki 1 on peräisin nyrkkeilijä Amin Asikaisen haastattelusta.

(1) Amin Asikainen: nyrkkisankari

- 1 Promoottorilegenda Don King kertoi haluavansa **sinut** ottelemaan Yhdysvaltoihin.
- 2 Kuinka todennäköistä on, että joskus **isket** uudella mantereella?
- 3 – Se ei ole poissuljettu asia, mutta ei myöskään kuulu lähiaikojen suunnitelmiin.
- 4 **Mä haluan** puolustaa Euroopan mestaruutta Suomessa.
- 5 Jos ja kun **mä puolustan** sitä menestyksekkäästi,
- 6 niin **voin** lähteä ottelemaan MM-tittelistä.

Esimerkissä 1 rivillä 2 haastattelija esittää kysymyksen haastateltavalle käyttäen yksikön toisen persoonan verbimuotoa, joka poimii tarkoitteekseen puhekumppanin. Haastateltava vastaa tähän rivillä 3 ensin käyttäen muotoja, jotka eivät tuo persoonaa esiin (*se ei ole poissuljettu asia, ei kuulu suunnitelmiin*). Selvää kuitenkin on, että kyse on Asikaisen omista suunnitelmista, mutta tämä on kontekstista pääteltävä asia, jota ei ole eksplisiittisesti osoitettu kieliopin keinoin. Rivillä 4 Asikainen siirtyy käyttämään yksikön ensimmäisen persoonan pronominia ja verbin persoonapäätettä, siis eksplisiittisiä persoonareferenssin keinoja. Kiintoisaa on, että tällöin hän puhuu omasta halustaan (*mä haluan*). Jos tarkastellaan haastateltavan vastausta suhteessa haastattelijan kysymykseen (r. 2), voidaan todeta, että vastauksen alku (r. 3) myötäilee kysymyksen alkuosaa, joka ei sisällä viittauksia

▷

puhetilanteen osallisiin. Vastauksen alku ei eksplikoi puhujan jäsenystä puhetilanteen osallistujien välisistä suhteista vaan jättää tämän päättelyn varaan; vasta rivillä 4 puhuja ankkuroi vastauksen itseensä. Tässä hänen voisi ajatella orientoituvan haastattelijan kysymyksen loppuosaan, jossa on toisen persoonan viittaus (*isket*).¹

Julkisuudessa on ollut jonkin verran keskustelua yksikön toisen persoonan muotojen »geneerisestä» käytöstä. Oikeastaan on kyse avoimesta viittauksesta. Viittaustyyppin käyttö on viime aikoina yleistynyt, nimenomaan sellaisessa muodossa, jossa on sekä persoonapronomini että verbin persoonapäätte. Tyyppiä on kuitenkin käytetty myös vanhoissa aluemurteissa (Yli-Vakkuri 1986: 102–104; Seppänen 2000; Helasvuo ja Laitinen 2006). Avoin *sä*-viittaus on monin tavoin nollapersoonan kaltainen. Nollapersoonakonstruktio on kuitenkin muodoltaan erilainen sikäli, ettei siinä ole ilmisubjektia ollenkaan vaan verbin yksikön 3. persoonan muoto yksin. Konstruktio tulkitaan viittaussuhteiltaan avoimeksi. Laitinen (1995) on osoittanut, että nollapersoonaa on puheaktipersoonien kaltainen ja että avoin viittaus tulkitaan usein nimenomaan puhetilanteen osallistujiin viittaavaksi. Nollapersoonan käytöllä on kieliopillisia rajoituksia: se sopii parhaiten kokemusten (tunteiden, aistihavaintojen tms.) kuvaamiseen (rajoituksista tarkemmin ks. Laitinen 1995). Sen sijaan avoimia toisen persoonan muotoja voi vapaammin käyttää agenttiivisten toimintojen kuvaukseen. Sitä eivät siis koske yhtä tiukat kieliopilliset rajoitukset kuin nollapersoonakonstruktioita.

Esimerkki 2 on samasta Amin Asikaisen haastattelusta kuin edellinenkin esimerkki. Siinä vaihtelevat nollapersoonaa, passiivi, yksikön ensimmäisen ja toisen persoonan muodot.

(2) Amin Asikainen: nyrkkisankari

- 1 Kuinka vakavasti matsin lopputulos vaikuttaa lähitulevaisuuden mielialaan?
- 2 – Häviäminen masentaa.
- 3 Masennuksen aste riippuu siitä,
- 4 miten häviää.
- 5 Jos **sut** tyrmätään,
- 6 niin se on tosi masentavaa.
- 7 **Mä en** tiedä miltä se tuntuu, mutta olen kuullut
- 8 että jos tyrmäysiskun joutuu ottamaan vastaan,
- 9 kaikki voi romahtaa ihan hetkessä.
- 10 Luulisin, että sitä voi verrata siihen,
- 11 että olisi juonut monta kuukautta
- 12 ja sitten tulee ne morkkikset,
- 13 vaikka **en mä** sitäkään ole kokenut.

Esimerkissä 2 haastattelija esittää yleisluonteisen kysymyksen. Puhutaan *mielialasta* nimeämättä, kenen mielialasta on kyse (r. 1). Kysymyksen voi ymmärtää niin, että kysytään kenen tahansa mielialasta. Tällaista ymmärrystä Asikaisen vastauksen alku osoittaaakin: riveillä 2 ja 3 hän käyttää nominaalistuksia *häviäminen* ja *masennus* ja rivillä 4 nollapersoonakonstruktioita *miten häviää* eksplikoimatta, puhuuko omista kokemuksistaan vai yleisesti. Rivillä 5 on passiivilause, jossa toiminnan kohde (objekti) on ilmaistu yksikön toisen persoonan pronomiinilla. Viittausta ei voitane tulkita puhekumppaniin (haastatte-

¹ Kiitän Virittäjän anonymia arvioijaa tämän esimerkin analyysiin liittyvistä huomioista.

lijaan) viittaavaksi vaan avoimeksi. Tällaisen avoimen viittauksen pohjaksi usein asettuu se, että puhuja (tai kirjoittaja) puhuu oman kokemuksensa pohjalta mutta tarjoaa sitä yleisemmäksi, muitakin koskettavaksi. Kun päästään riville 7, huomataan, että puhuja nimenomaisesti kieltää tämän tulkinnan (*mä en tiedä miltä se tuntuu*). Sen jälkeen hän siirtyy käyttämään nollapersoonaa (r. 8 *joutuu ottamaan*, r. 10 ja 11 *voi verrata, olisi juonut*). Nollapersoonarakenteilla on tämä sama omakohtaisuuden tulkinta; niinpä puhuja joutuu jälleen kieltämään tämän päätelmän (r. 13).

Esimerkissä 1 *minä* asettuu kontrastiin *sinän* kanssa ja saa merkityksensä juuri tästä kontrastista. Kiintoisaa on, että esimerkin 1 rivin 2 yksikön toisessa persoonassa esitetty kysymys asettaa *sinä*-persoonan hypoteettiseen maailmaan (*kuinka todennäköistä on, että isket joskus uudella mantereella*). Tällainen hypoteettisen maailman rakentelu on tyypillinen konteksti avoimille viittauksille. Tässä esimerkissä hypoteettisen maailman *sinä*-viittaus on kuitenkin ankkuroitu Asikaiseen edeltävän virkkeen avulla, jossa *sinä* on reaali maailman tapahtuman kohde: *Don King* on kertonut haluavansa Asikaisen Yhdysvaltoihin. Esimerkissä 2 avoimet viittaukset riveillä 5, 8 ja 11 on asetettu hypoteettiseen kontekstiin; riveillä 7 ja 13 puhuja rajaa itsensä avoimen viittauksen ulkopuolelle. Esimerkissä 2 *minää* siis jäsennetään suhteessa avoimeen viittauspotentiaaliin.

AVOIN MINÄ

TULKINNAN KONTEKSTUAALISUUS

Yksikön ensimmäisen persoonan muotoja voidaan käyttää myös avoimen viittauksen välittämiseen, samaan tapaan kuin yksikön toisenkin persoonan muotoja (vrt. esim. 2 edellä). Olen poiminut avoimia ensimmäisen persoonan viittauksia eri lähteistä, kun niitä on tullut eteeni. Aineistossani on lehtitekstejä, tieteellisiä tekstejä, yleisön edessä pidettyjä puheita ja katkelmia kasvokkaisista ja tietokonevälitteisistä keskusteluista. Kaikkiaan avoimen ensimmäisen persoonan viittauksen tapauksia on kokoelmaani kertynyt nelisenkymmentä; näitä olen kontrastoinut ankkuroituihin ensimmäisen persoonan viittauksiin. Koska persoonaviittauksen tulkinta avoimeksi perustuu kontekstuaaliseen päättelyyn, aineistoa ei voi poimia mekaanisesti lyhyisiin lause-esimerkkeihin tukeutuen. Tutkimukseni ei siis perustu minkään tietyn aineiston läpikotaiseen tutkimukseen, enkä voi antaa täsmällisiä yleisyystietoja. Tutkimuksen edetessä on syntynyt kuitenkin vahva tuntuma siitä, että yksikön toisen persoonan muotojen käyttö avoimeen viittaukseen on verrattomasti yleisempää kuin yksikön ensimmäisen persoonan muotojen.

Jännittävällä tavalla avoimet viittaukset kantavat mukanaan jotain ankkuroidusta merkityksestään. Tämän voi huomata tarkastelemalla esimerkin 2 avoimia toisen persoonan viittauksia ja miettimällä niiden korvaamista vaikkapa avoimella yksikön ensimmäisen persoonan viittauksella. Esimerkissä 2 puhuja saattoi luontevasti kieltää yksikön toisen persoonan avoimen viittauksen koskevan itseään (*Jos sut tyrmätään, niin se on tosi masentavaa. Mä en tiedä miltä se tuntuu, mutta olen kuullut –*). Jos *sä*-pronominin tilalle ajateltaisiin yksikön ensimmäisen persoonan pronomini (*Jos mut tyrmätään*), tuntuu epäluontevalta ajatella, että puhuja kieltäisi viittauksen koskevan itseään (*Mä en tiedä miltä se tuntuu*).

▷

Se, että kyseessä on avoin viittaus, on pääteltävä kontekstista. On huomattava, että viittauksen rakentumisen kontekstuaalisuus ei koske ainoastaan avoimia viittauksia. Myös esimerkiksi viittauksen tulkinta anaforisiksi tapahtuu kontekstin perusteella. Helasvuo ja Laitinen (2006: 203) antavat tästä esimerkkinä lauseen *Pannussa kuolee*, joka kontekstista irrallaan tarkasteltuna näyttää tyypilliseltä nollapersoonakonstruktiolta. Lause on kuitenkin poimittu Juha Seppälän (1993) novellista, ja tekstikontekstissaan lauseen nolla paljastuu anaforisiksi: puhe on saaliiksi saadusta kalasta, joka vielä veneessä pyristelee kovasti vastaan mutta jonka novellin kertojaminä toteaa kuolevan viimeistään paistinpannussa.

Kontekstivihjeet, jotka ohjaavat avoimeen tulkintaan, voivat olla hyvin erilaisia. Tarkastelen ensin avoimia *minä*-viittauksia suhteessa puhetilanteeseen ja *sinään*. Sitten pohdin *minä*-viittausten referentiaalisia ominaisuuksia ja niiden kieliopillisia rajoituksia vertaillen muuntyyppisiin avoimiin viittauksiin. Lopuksi tarkastelen vielä kokoavasti niitä kontekstuaalisia vihjeitä, jotka johtavat viittauksen tulkitsemiseen avoimeksi.

AVOIN MINÄ JA PUHETILANNE

Avoimet viittaukset jäsentävät puhetilannetta, vaikkakaan eivät välttämättä yhtä konkreettisella tavalla kuin puhetilanteen osanottajiin ankkuroidut viittaukset. Viittauksen tulkinta ankkuroiduksi tai avoimeksi tapahtuu kontekstin perusteella. Kontekstissa voi olla kieliopillisia vihjeitä, jotka ohjaavat tulkitsemaan viittauksen avoimeksi.

Esimerkissä 3 kieliopillisena kontekstivihjeenä toimii päälause, jonka komplementissa yksikön ensimmäisen persoonan viittaukset ovat. Esimerkki on peräisin samasta Amin Asikaisen haastattelusta kuin esimerkit 1 ja 2.

(3) Amin Asikainen: nyrkkisankari

- 1 Miltä mestaruuden tuoma mediapyöritys on tuntunut?
- 2 – On ollut vähän liiankin kova hässäkkä.
- 3 Ammattinyrkkeilyssä on se hyvä puoli,
- 4 että **mulla** ei ole matsia vähään aikaan,
- 5 **voim** ihan hyvin pyhittää viikon tälle härdeille.
- 6 Sitten **voi ryhtyä antamaan** medialle pakkeja
- 7 ja keskittyä omaan elämään ja perheeseen.

Esimerkissä 3 haastattelija esittää rivillä 1 kysymyksen haastateltavan henkilökohtaisista tuntemuksista. Tämä tehdään käyttäen rakennetta, jossa tuntemuksen kokijaa ei ole eksplisiittisesti ilmaistu. Haastateltava vastaa tähän samantyyppisellä rakenteella: kokijaa ei rivillä 2 nimetä (*on ollut hässäkkä*), vaikka hän selvästi puhuu omasta tilanteestaan. Rivillä 3 hän ryhtyy puhumaan yleisellä tasolla ammattinyrkkeilystä ja siirtyy sitten käyttämään yksikön 1. persoonan viittauksia (r. 4 ja 5). Nämä ensimmäisen persoonan viittaukset esiintyvät komplementissa, jonka aloittaa konjunktio *että*. Laury ja Seppänen (tulossa) ovat tutkineet *että*-konjunktioita diskurssissa ja esittävät, että sen avulla tuodaan tekstiin »toinen ääni». Esimerkissä 3 puhuja siirtyy omien tuntemustensa sijaan ruotimaan ammattinyrkkeilyä yleensä, ja voidaan ajatella, että *että*-konjunktioilla alkavassa komplementissa hän ottaa »toisen äänen». Komplementtia edeltävä kehyslause alustaa yleisen totuuden esittämisen (*ammattinyrkkeilyssä on se hyvä puoli*). Tämä ohjaa tulkitsemaan komplementin sisältämät ensimmäisen persoonan viittaukset yleisesti. Komplementti itsessään rakentuu yhdyslauseesta (rivit 4 ja 5), jossa liikutaan hypoteettisessa maailmassa.

Rivillä 6 puhuja vaihtaa nollapersoonarakenteeseen mutta persoonaviittauksen tulkinta ei olennaisesti muutu.

Oleennaista esimerkissä 3 on, että avoimet ensimmäisen persoonan viittaukset esiintyvät tekstissä, jossa on myös selvästi puhujaviitteisiä ensimmäisen persoonan viittauksia (vrt. esimerkit 1 ja 2). Esimerkissä 3 ensimmäisen persoonan muotojen tulkinta puhujaviitteisiksi ei ole poissuljettu vaihtoehto vaan se pysyy avoimen tulkinnan rinnalla toisena tulkinnan mahdollisuutena.

Puhuja tai kirjoittaja voi rakentaa abstraktin puhetilanteen, joka luo edellytykset puheaktipronominien ja persoonapäätteiden avoimelle tulkinnalle. Esimerkki 4 on peräisin tieteellisestä tekstistä, jossa kirjoittaja pohtii kysymystä kuvauksen ja tarkoitteen suhteesta.

(4) Vilkuna (1992: 12)

- 1 Mikä on kuvauksen ja tarkoitteen suhde,
- 2 kun passiivia tai »geneeristä nollaa» käyttävä
- 3 tarkoittaa vaikkapa itseään tai puhekumppaniaan
- 4 — jos sanon *Täällä on poltettu*
- 5 ja katson samalla **sinua** tiukasti silmiin,
- 6 voit ajatella, että tarkoitan juuri **sinun** tupakoineen,
- 7 mutta missä oli kuvaus jonka tarkoitteena **sinä** olit?

Esimerkissä 4 kirjoittaja esittää yleisen ja varsin abstraktin kysymyksen rivillä 1 ja valaisee sitä riviltä 2 alkavalla esimerkillä, joka on upotettu *kun*-lauseeseen. Kirjoittaja rakentaa puhetilanteen, johon hän asettaa »passiivia tai 'geneeristä nollaa' käyttävän» (r. 2) ja hänelle puhekumppanin (r. 3). Kun puhetilanne on rakennettu, kirjoittaja viittaa puhetilanteen osallisiin yksikön ensimmäisen ja toisen persoonan muodoilla, persoonapäätteillä ja -pronomeilla. Viittaukset ovat avoimia, mutta kiintoisaa on, että siihen, joka on rivillä 3 nimetty *puhekumppaniksi*, viitataan *sinä*-pronomiinilla ja *passiivia tai »geneeristä nollaa» käyttävä* on *minä*. Samassa tekstissä hetkeä myöhemmin kirjoittaja muovaa indeksisen taustan jäsennyistä uudelleen ja ankkuroi ensimmäisen persoonan viittauksen itseensä (esimerkki 5).

(5) Vilkuna (1992: 13)

- 1 Kuten huomataan, tässä työssä saa varsin suuren painon
- 2 ilmausten ja ulkomaailman (– –) suhdetta korostava merkitysnäkemyks.
- 3 Tätä ei pidä ymmärtää niin,
- 4 että katsoisin kielen suoraan heijastavan maailman rakennetta (– –).

Esimerkissä 5 kirjoittaja asettaa rivillä 1 adverbiaalinen *tässä työssä* avulla tulkintakehykseksi oman tutkimuksensa. Rivillä 3 käytetään nollapersoonarakennetta viittaamaan tekstin lukijaan. Tälle vastapooliksi asettuu rivin 4 yksikön ensimmäisen persoonan viittaus (verbin persoonapäätteellä luotu), joka tulkitaan kirjoittajaan viittaavaksi.

Tiivistäen voisi sanoa, että ensimmäisen persoonan viittaukset ilmentävät puheaktipersoonia myös siinä tapauksessa, että ne tulkitaan referenssiltään avoimiksi: ne jäsenyivät suhteessa joko konkreettiin tai abstraktiin puhetilanteeseen.²

² Olisi kiintoisaa tutkia avoimen tulkinnan suhdetta referointiin. Tämän jätän kuitenkin jatkotutkimuksen asiaksi; asian selvittäminen tässä artikkelissa ei ole mahdollista pituusrajoitusten vuoksi.

MINÄ SINUNA

Suomen konditionaalista käsittelevässä tutkimuksessa Anneli Kauppinen (1998) käsittelee intentionaalisuuden ilmaisemista konditionaalilla avulla. Hän tuo esiin yhden ensimmäisen persoonan konditionaalimuotojen erityisen käyttötavan: intention siirron. Kauppinen mukaan muotoa käytetään viittaamaan näennäisesti omaan aikomukseen, vaikka on puhe toisen tekemisistä. Tätä Kauppinen pitää kohteliaisuuskeinona. (Kauppinen 1998: 220–221.) Voidaan ajatella, että puhuja tarjoaa oman aikomuksensa puhekumppanille malliksi: jos minä olisin sinä, toimisin ja tekisin näin.

Esimerkki 6 on peräisin Internetin keskustelupalstalta, jossa aiheena ovat televisio ja video.³ Keskustelupolun alkuviestinä on erään keskustelijan kertomus siitä, kuinka hän osti tv:n, joka paljastui käytetyksi (6a).

(6a) Opettavainen tarina kodinkonekaupasta

- 1 Kävin noin kuukausi sitten ostamassa uuden television (– –).
- 2 Televisio toimitettiin kotiin seuraavana päivänä.
- 3 Huomasin heti, ettei televisio ollut täysin käyttämätön,
- 4 koska esimerkiksi kanavat oli viritetty valmiiksi kohdalleen.

Kertomus koskee kirjoittajan omia kokemuksia, joista hän kertoo yksikön ensimmäisen persoonan muotoja käyttäen (r. 1 ja 3); myyjäosapuolen toimiin hän viittaa passiivi-muodoin (r. 2 ja 4). Kertomus herättää keskustelupalstalla vastauspuheenvuoroja, joissa muut keskustelijat kertovat omista kokemuksistaan tai näkemyksistään muun muassa ensimmäisen persoonan muotoja käyttäen. Tämän jälkeen eräs keskustelijoista puuttuu puheeseen (6b).

(6b) Opettavainen tarina kodinkonekaupasta

- 1 **Minä** ottaisin tarvittaessa yhteyttä ketjuun ja (– –) maahantuojaalle.
- 2 Jos kerran myyjä ja myyjän esimies haistattaa p*sk*t
- 3 niin totisesti kannattaa valittaa korkeammille tahoille.

Keskustelija käyttää yksikön ensimmäisen persoonan pronominia ja persoonapäätettä (r. 1), mutta on selvää, ettei hän viittaa itseensä vaan puhuu siitä, miten hän toimisi, jos olisi itse samassa tilanteessa. Kauppinen (1998: 220) sanoin kyse on siis »intention siirrostä». Riveillä 2 ja 3 keskustelija tekee päätelmän myyjän ja hänen esimiehensä toimista aiemmin kerrotun pohjalta ja kuvaa sitä, miten tilanteessa hänen mielestään kannattaa toimia. Tässä hän käyttää nollapersoonarakennetta, joka onkin tällaisessa modaalirakenteessa luonteva avoimen viittauksen keino — yksikön ensimmäinen persoona ei olisi tässä enää oikein luontevakaan.

Kiintoisaa on, että kun »Opettavaisen tarinan» kirjoittaja vastaa esimerkin 6b kirjoittajalle, hänen vastauksensa osoittaa, että hän on jäsentänyt esimerkin 6b *minä*-viittaukset ei-puhujaviitteisiksi (esimerkki 6c).

³ Esimerkeissä 6a–b on nimetty laitteen maahantuoja ja kauppakettu, jota »Opettavaisen tarinan» kertoja on sanonut käyttäneensä. Nimet on esimerkeissä jätetty pois.

(6c) Opettavainen tarina kodinkonekaupasta

- 1 Kauppakettuun olen jo lähettänyt asiasta kyselyn,
- 2 koska halusin tietää onko »asiakas on aina väärässä» koko ketjun uusi motto.
- 3 Maahantuojallekin voin tapauksen laittaa tiedoksi,
- 4 mutta mitään vastuutahan heillä ei tässä asiassa ole.

Intention siirron lauseissa puhuja tavallaan astuu puhekuomppanin saappaisiin ja tarjoaa oman intentionsa puhekuomppanille samastuttavaksi.

AVOIN MINÄ JA YKSILÖ

Mainitsin aiemmin, että erilaiset avoimen viittauksen keinot kantavat aina jotain ankkuroidun merkityksensä piirteitä mukanaan. *Minä*-viittaukset ovat morfologiselta muodoltaan yksiköllisiä. Avoimena viittaus tietenkin kattaa useita referenttejä mutta olennaista on, että niihin viitataan distributiivisesti eikä kollektiivisesti. Suhteessa indeksiseen taustaan *minä* toimii puhujan indeksinä eikä rakenna ryhmää.

Valitsemalla avoimen viittauksen keinoksi yksikön ensimmäisen persoonan muodon puhuja tai kirjoittaja voi korostaa toiminnan yksilöllisyyttä. Esimerkki 7 on peräisin Suomen Akatemian edustajan suullisesta seminaaripuheenvuorosta nelivuotista tutkijakoulukauttaan aloittaville tutkijakoululaisille.

(7) Hiidenmaa 2007

- 1 Sitä on hyvä miettiä,
- 2 kun tekee valintoja
- 3 teenkö artikkeliväitöskirjan, teenkö monografian,
- 4 julkaisenkö artikkeleita, kirjoitanko suomen kielellä vai jollain muulla kielellä.

Esimerkissä 7 puhuja käyttää ensin nollapersoonarakenteita puhuessaan valinnoista, joita väitöskirjantekijän täytyy tehdä (r. 1 ja 2). Täsmäntäessään epäsuorilla kysymyslauseilla sitä, millaisista valinnoista on kyse, hän käyttää yksikön ensimmäisen persoonan viittauksia (r. 3 ja 4). Käytettäessä avoimeen viittaukseen juuri yksikön ensimmäisen persoonan muotoa korostuu puheena olevien valintojen omakohtaisuus: jokaisen tulee itse miettiä ja tehdä omat valintansa. Merkityksetöntä ei ehkä ole sekään, että puhuja on itsekin ollut joskus väitöskirjantekijä ja ollut samanlaisten valintojen edessä; hänellä on siis asiasta omaakin kokemuspohjaa.

Esimerkissä 8 tilanne on hieman toisenlainen: siinä vastaväitellyt tutkija kertoo omasta tutkimuksestaan radion tiedeohjelmassa. Hän on tutkinut koulutuksen yksilölle tuomaa taloudellista hyötyä. Hän käyttää yksikön ensimmäisen persoonan avoimia viittauksia tutkimuksessa muotoutuneen ryhmän edustajista.

(8) Kauppat. lis. Ulla Kruhse-Lehtosen radiohaastattelu⁴

- 1 sieltä löytyi vähän yllätyksiä.
- 2 esimerkiksi rinnakkaistutkimuksen suorittaminen
- 3 että **mulla** on on joku vaikkapa opistoasteen tutkinto

⁴ Esimerkin litteraatio on karkea. Ensiversion tein kuunnelllessani ohjelmaa, ja tarkensin sitä samana päivänä Ylen verkkosivuilla olleen äänitiedoston pohjalta (kuunneltu 11. ja 12.2.2007).

4 ja **mä** hankin toisen samanlaisen
5 niin se ei näyttäisi keskimäärin tuovan mitään tulohyötyä
6 että siinä ainoastaan muutamassa kohdassa oli tulohyötyä.
7 ja sitten jos koulutus suoritetaan korkeammalla tasolla
8 niin siitä se päätulos havainto oli joka sieltä nousi
9 että maisterintutkinnon suorittaminen lisää tuloja.

Esimerkissä 8 puhuja nostaa väitöskirjassaan tutkimistaan ryhmistä esiin sellaiset, jotka ovat suorittaneet rinnakkaistutkinnon. Tämä tehdään nominaalistuksella *rinnakkaistutkinnon suorittaminen* (r. 2). Nominaalistukseen liittyy selittävä *että*-lause (alkaa r. 3), jossa annetaan esimerkki siitä, mitä nominaalistuksen sisältö voisi tarkoittaa. Rivien 3 ja 4 rakenne on hyvin samantyyppinen kuin edellä esimerkissä 3: ehtoa ilmaiseva lauseyhdistys, jonka ehtoa ilmaisevasta osasta puuttuu ehdon leksikaalinen merkki (esim. *jos*-konjunktio). Lauseyhdistyksessä käytetään persoonaviittauksen keinoina yksikön ensimmäisen persoonan pronomineja ja verbin persoonapäätettä (r. 3 ja 4). Rivillä 5 tehdyssä päätelmässä puhutaan vain *tulohyödystä* spesifioimatta sitä, ketä se koskisi. Riveillä 7–9 on vastaavanlainen esimerkki kuin riveillä 3 ja 4, mutta siinä käytetään passiivimuotoa (*koulutus suoritetaan*).

Esimerkissä 8 on aivan selvää, ettei puhuja puhu omakohtaisesta kokemuksesta vaan tutkimusaineistonsa tapauksista. Katkelma alkaa toteamuksella *sieltä löyty vähän yllätyksiä* (r. 1); tutkija ei sano, kuka löysi ja kenelle löydöt olivat yllätyksiä. Päätelmässä rivillä 8 tutkija puhuu *havainnosta* mutta ei eksplikoi, että kyse on havainnosta, jonka hän itse tutkijana on tehnyt. Näin tutkijan oma persoona pysyy koko ajan taka-alalla. Silti hän käyttää yksikön ensimmäisen persoonan muotoja. Radio-ohjelman haastatteluasetelma — se, että tutkijaa haastatellaan nimenomaan väitöstutkimuksensa takia — sulkee pois mahdollisuuden, että nämä viittaukset voitaisiin tulkita puhujaviitteisiksi.

Huomionarvoista on, että esimerkissä 8 puhutaan tutkimuksen analyysissa muotoutuneesta ryhmästä mutta silti sen jäseniin viitataan yksikön ensimmäisen persoonan muodoilla. Pälli (2003) on tutkinut sitä, miten ryhmä on diskursiivinen käsite: kielen keinoin voidaan luoda kuva *me*-ryhmästä ja *toisista*. Pällin ajatuksia soveltaen voidaan ajatella, että esimerkissä 8 ryhmään viittamiseen valittu kieliopillinen keino — yksikön ensimmäisen persoonan muotojen käyttö — ei esitä kyseistä ryhmää diskurssissa muotoutuneena *me*-ryhmänä vaan näyttää sen ennemminkin tutkijan ryhmäksi niputtamana joukkona yksilöitä (ks. myös Helmbrecht 2002: 31).

Esimerkissä 8 *minä*-viittaukset sijoittuvat *että*-lauseeseen. Esimerkin 3 analyysissa toin esiin Lauryn ja Seppäsen (tulossa) ajatuksen siitä, että *että*-konjunktioilla tuodaan tekstiin »toinen ääni». Voidaan ajatella, että esimerkissä 8 nimettyään ryhmän rivillä 2 tutkija antaa tutkittavilleen oman äänen *että*-lauseessa.

Voidaan pohtia, mitä esimerkeissä 7 ja 8 tavoitetaan sillä, että käytetään nimenomaan yksikön ensimmäisen persoonan muotoja muiden avointen viittauskeinojen sijaan. Puhuja olisi voinut käyttää esimerkiksi nollapersoonarakenteita: *kun tekee valintoja tekeekö artikkeliväitöskirjan; jos on jo joku opistoasteen tutkinto ja hankkii toisen samanlaisen*. Yksikön ensimmäisen persoonan valinta korostaa nähdäkseni sitä, että kyse on yksilön valinnoista. *Minä* indeksoi puhujaa: *minä* asettuu esimerkiksi, johon kuulijat voivat halutessaan samastua. Diskurssissa se konstruoi viittauskohteeksi yksilön ryhmän sijaan.

AVOIMEN MINÄ-VIITTAUKSEN KIELIOPILLISIA OMINAISPIIRTEITÄ

Avoimilla viittaustyypeillä on kullakin omia kieliopillisiä ominaispiirteitään ja käytörajoituksiaan. Esimerkiksi nollapersoonarakenteet sopivat parhaiten tilanmuutosten, aistihavaintojen ja kokemusten kuvauksiin, ja niiden implikoima epäspesifi referentti on kuvatuissa asiointiloissa yleensä kokija tai hyötyjä (Laitinen 2006). Tietyissä erityiskonteksteissa (esimerkiksi *jos–niin*-rakenteissa, nesessiivirakenteissa) nollapersoonarakenteita voidaan käyttää agenttiivistenkin toimintojen kuvauksissa (Laitinen 2006: 212). Hakulinen ja Karttunen (1973) ovat eritelleet nollapersoonarakenteiden kieliopillisiä ominaispiirteitä (ks. myös Kaiser ja Vihman 2006). Passiivi taas implikoi yleensä inhimillistä osanottajaa, tekijää (Tuomikoski 1971). Tietyistä verbeistä passiivia ei voi järkevästi muodostaa (esimerkiksi säätilaa ja erilaisia luonnonilmiöitä merkitsevistä verbeistä; ks. Hakulinen ja Karlsson 1979: 255). Avointen ensimmäisen persoonan viittausten käytölle ei näyttäisi olevan yhtä tiukkoja kieliopillisiä rajoituksia kuin joillekin muille avointen viittausten tyypeille.

Esimerkki 9 on tieteellisestä artikkelista, jossa kirjoittaja pohtii kausatiivien semanttista analyysia. Kirjoittaja vaihtelee nominaalistusten, yksikön ensimmäisen persoonan viittausten ja passiivien välillä. Esimerkki havainnollistaa sitä, miten erilaisten avoimen viittauksen keinojen välillä voidaan vaihdella sen mukaan, millaisia kieliopillisiä ja semanttisia rajoituksia minkin keinon käytölle on.

(9) Brattico (2005: 359)

- 1   vaikka keittäminen aina välttämättä aiheuttaa kiehumisen,
- 2   nämä eivät ole sama asia.
- 3   Voin esimerkiksi aiheuttaa veden kiehumisen ydinvoimalan reaktorissa
- 4   käskemällä jonkun muun käynnistää reaktorin,
- 5   mutta **en** silti itse keitä kyseistä vettä.
- 6   Myös päättelyn yksityiskohdat osoittautuvat monimutkaisemmiksi.
- 7   Jos keitä**n** perunat, **en** aiheuta perunoiden kiehumista, vaan veden kiehumisen.
- 8   (– –) Toisaalta veden kiehumisen aiheuttaminen ei riitä perunoiden keittämiseksi,
- 9   sillä kiehumisen täytyy vaikuttaa kausaalisesti perunoihin
- 10   siirtämällä niihin energiaa.
- 11   Jos energiaa siirretään toisella tapaa,
- 12   aletaan puhua vaikkapa paistamisesta.

Esimerkissä 9 kirjoittaja aloittaa käyttäen nominaalistuksia ilman että nominaalistuksen ilmaiseman toiminnan argumentit (agentit ja patientit) pantaisiin ilmi (r. 1). Kiintoisaa on, että nominaalistetut verbit *keittää* ja *kiehua* ovat lähimerkityksisiä mutta eroavat juuri argumenttirakenteensa puolesta: *keittää*-verbin subjekti on vastuussa verbin ilmaiseman toiminnan suorittamisesta (se on ns. epäergatiivinen verbi), kun taas *kiehua*-verbin subjekti ei ole vastuullinen. Nominaalistusten käyttäminen ei tuo esiin tätä eroa vaan jättää sen taka-alalle. Vain *keittää* sallii inhimillisen agenttiivisen subjektin. Rivillä 5 ja 7 sitä käytetäänkin yksikön ensimmäisen persoonan muodossa. Tieteellisen artikkelin kontekstissa yksikön ensimmäisen persoonan toimintaa kuvaavia lauseita riveillä 3, 5 ja 7 on mahdoton tulkita puhujaan viittaaviksi. Referenssin tulkintaan avoimeksi ohjaa myös adverbiaali *esimerkiksi* rivillä 3. Myös rivillä 7 käytetty *jos–niin*-rakenne on verrattain usein käytetty avoimissa viittauksissa (vrt. myös rivit 11 ja 12, joissa on passiivi): se rakentaa hypoteettisen maailman, johon avoin viittaus sopii hyvin. Rivillä 8 kirjoittaja

▷

vaihtaa takaisin nominaalistuksiin. On huomattava, ettei rivillä 8 käytettyä verbiä *kiehua* voisikaan käyttää ensimmäisen persoonan subjektin kanssa vastaavassa merkityksessä, joten siinä mielessä referentiaalisen muodon vaihdos tässä kohdoin on välttämätön (vaikka nominaalistus ei olekaan ainoa mahdollinen vaihtoehto). Huomattakoon vielä, että *kiehua*-verbistä ei voi käyttää myöskään passiivia.

Esimerkissä 9 vaihdokset referentiaalisten muotojen valinnoissa ovat mielenkiintoisia. Nominaalistusten yhteydessä argumentteja ei ole ilmipantu ja siksi niiden referenssi on spesifioimatta, ja ensimmäisen persoonan muotojen ja passiivin referenssi taas on avoin. Näyttäisi siltä, että vaihtelu yksikön ensimmäisen persoonan ja passiivin käytön välillä selittyisi sillä, onko avoin viittaus tulkittava distributiivisesti (yksikön ensimmäinen persoona) vai kollektiivisesti (passiivi; vrt. Laitinen 2006: 218 nollapersoonasta ja passiivista).

Useissa teksteissä kirjoittajat tai puhujat vaihtelevat erilaisten avointen viittauskeinojen välillä. Esimerkki 9 osoittaa hyvin havainnollisesti sitä, miten avoimen viittauskeinovalintaa voivat ohjata kunkin viittauskeinojen omat kielipollis-semanttiset rajoitukset. Passiivi edellyttää useimmiten agenttiivista osanottajaa, kun taas nollapersoonaa käytetään luontevimmin konteksteissa, jotka implikoivat kokijaa tai hyötyjää. Avointen ensimmäisen persoonan viittausten käytössä ei näyttäisi olevan tämältyyppeisiä rajoituksia osanottajaroolleille. Sen sijaan muodon käyttöä rajaavat samat säännöt kuin ankkuroidunkin ensimmäisen persoonan muodon käyttöä: tietyistä verbeistä (esimerkiksi juuri *kiehua* ei-metaforisessa merkityksessään, esimerkki 9) ensimmäisen persoonan muotoa ei luontevasti voi käyttää. Tässäkin suhteessa ankkuroidun muodon merkitys ja kielioppi näkyvät avoimen viittauksen käytön taustalla.

AVOIN MINÄ JA TULKINNAN VIHJEET

Viittauksen tulkinta avoimeksi tai ankkuroiduksi tapahtuu aina kontekstissa. Aiemmissä esimerkeissä on tullut esiin joitain kielipollisia piirteitä, jotka voivat toimia kontekstivihjeinä, jotka laukaisevat avoimen tulkinnan. Tällaisia ovat esimerkiksi konditionaalimuodon käyttö (esimerkki 6b) ja erilaiset ehtokontekstit (mm. *jos–niin*-rakenteen käyttö, esimerkit 4 ja 9). Syntaktisen vihjeen voi muodostaa esimerkiksi päälauseen luoma tulkintakehys (esimerkki 3), jossa *minä*-viittauksia sisältävä lause tulkitaan. Leksikaalisena vihjeenä avoimeen tulkintaan voivat toimia myös yleistävät adverbialit kuten *esimerkiksi* (esim. 9). Tulkintaamme siitä, onko viittaus avoin vai ankkuroitu, voi kielellisen (mikro)kontekstin ja sen muotopiirteiden lisäksi vaikuttaa myös makrotason kontekstuaalinen tieto (Fetzer 2004: 2–12), esimerkiksi tietomme siitä, millaisesta tekstistä on kyse ja millaista funktiota se palvelee.

Esimerkin 9 analyysin yhteydessä mainitsin, että tieteellisen tekstin kontekstissa olemme taipuvaisia tulkitsemaan, ettei tekstissä viitata kirjoittajaan itseensä sellaisessa toiminnallisessa predikaatiossa kuten *keitän perunat* vaan avoimesti (ks. myös esim. 4). Tekstilaji sinänsä ei estä viittauksen tulkintaa ankkuroiduksi; kuten esimerkki 5 osoitti, ankkuroidut ensimmäisen persoonan viittaukset ovat täysin luontevia osana tekstiä jäsentävää metatekstiä.

Jyrki Kalliokoski (2002) on pohtinut tekstilajin tajua ja sitä, miten se kehittyy ja mistä se koostuu. Hän käyttää esimerkkinään sadan vuoden takaista uutistekstiä, jota suomen kielen

pääsykoekokelaiden — siis kielestä kiinnostuneiden maallikkojen — on pitänyt analysoida tekstinä ja poimia siitä piirteitä, jotka nykyisin eivät uutistekstiin kuulu. Kieliyhteisön jäsenenä omaksumme käsityksen siitä, mitkä ovat jonkin tekstilajin ominaispiirteet. Tämä käsitys on sidottu kulloiseenkin historialliseen kontekstiin. Kalliokoski (2002) tukeutuu näkemykseen tekstilajista sosiokulttuurisena käsitteenä: tekstilajin konventiot muovautuvat kussakin diskurssiyhteisössä muun muassa kielenkäyttäjien tarpeiden ja yhteisön normien pohjalta (ks. myös Kalliokoski 2006). Tekstilajin määritelmät ja niihin liittyvä keskustelu eivät ole tämän artikkelin aiheena; haluan vain muutaman esimerkin avulla havainnollistaa sitä, että viittauksen tulkinta avoimeksi tai ankkuroiduksi voi perustua myös lausetta laajempaan makrotason kontekstiin, siihen, millaiseksi tajuamme tekstin edustaman lajin ja mikä on käsityksemme kyseisen lajin konventioista.

Esimerkki 10 on tiedeuutisesta, joka päättyy yksikön ensimmäisen persoonan viittaukseen. Koko uutisen terä oikeastaan riippuu siitä, tulkitaanko viittaus avoimeksi vai puhujaviitteiseksi. Uutisen aiheena on Turun yliopiston informaatioteknologian laitoksen saama apuraha keinotekoisen puheen kehittämiseen. Hankkeen johtaja Jouni Isoaho väläyttää myös sovellusmahdollisuuksia. Uutisartikkeli päättyy seuraavaan katkelmaan:

(10) Apurahaa keinotekoisen puheen kehittämiseen

- 1 Kehitystyön edetessä Isoaho uskoo sovellutusten monimuotoistuvan.
- 2 Tällä hetkellä suurin haaste on saada koko kieliteollisuus
- 3 yhteistyöhön, missä viime aikoina on edistytty mukavasti.
- 4 – Sitten olemme jo pitkällä,
- 5 kun **minä** puhun omaa kieltäni puhelimeen
- 6 ja vastaanottaja kuulee puheen haluamallaan kielellä, visioi Isoaho.

Esimerkissä 10 esitetty katkelma on aivan uutisen lopusta. Uutisen loppuun sijoitetun suoran sitaatin aloittava lause *Sitten olemme jo pitkällä* (r. 4) muotoilee tulevaisuuteen sijoittuvan kehityksen, johon *kun*-lauseessa esitetty asia tulee suhteuttaa. Rivin 4 kehyslause toimii kontekstivihjeenä, joka herättää viittauksen tulkinnan avoimeksi. Tieteelliseltä kannalta (ja mahdollisten sovellusten kannalta) on olennaista, että yksikön ensimmäisen persoonan viittaus tulkitaan avoimeksi eikä puhujaviitteiseksi.

Esimerkissä 11 taas *minä*-muotojen tulkintaan vaikuttaa olennaisesti se, että tiedämme, että kyseinen teksti on ohjaileva. Esimerkki on peräisin Raamatusta, Paavalin kirjeestä Korinton seurakunnalle. Olen ottanut esimerkkiin jakeet 1–2 luvun alusta ja jakeet 11–12 luvun loppupuolelta. Jakeissa 4–8 on esitetty rakkauden luonnehdintoja (*rakkaus on kärsivällinen, lempeä* jne.); ne olen jättänyt esimerkistä pois. Vasemman laidan numerointi on jakeiden mukainen (ei siis rivikohtainen kuten aiemmissa esimerkeissä).⁵

(11) 1. Kor. 13: 1–2, 11–12

- 1 Vaikka **minä** puhuisin ihmisten ja enkelien kielillä mutta **minulta** puuttuisi rakkaus,
olisin vain kumiseva vaski tai helisevä symbaali.
- 2 Vaikka **minulla** olisi profetoimisen lahja,

⁵ Toisin kuin aiemmissa esimerkeissä tässä on kyse käännöstekstistä. Mauranen ja Tiittula (2005) ovat tutkineet ensimmäisen persoonan muotoja käännoosuomessa. He toteavat, että käännösteksteissä on supisuomea enemmän persoonapronominien esiintymiä ja että käännoosuomessa on enemmän 1. ja 2. persoonan muotoja kuin supisuomessa (Mauranen ja Tiittula 2005: 36).

- vaikka tuntisin kaikki salaisuudet ja kaiken tiedon
ja vaikka **minulla** olisi kaikki usko, niin että voisin siirtää vuoria,
mutta **minulta** puuttuisi rakkaus, **en** olisi mitään. (– –)
- 11 Kun **olin** lapsi, **minä** puhuin kuin lapsi, **minulla** oli lapsen mieli ja lapsen
ajatukset.
- Nyt, kun **olen** mies, **olen** jättänyt sen mikä kuuluu lapsuuteen.
- 12 Nyt katsele**emme** vielä kuin kuvastimesta, kuin arvoitusta,
mutta silloin näe**emme** kasvoista kasvoihin.
Nyt tietoni on vielä vajavaista, mutta kerran se on täydellistä,
niin kuin Jumala **minut** täydellisesti tuntee.

Esimerkissä 11 on kyse Paavalin kirjeestä kristittyjen muodostamalle ryhmälle, Korinton kristilliselle seurakunnalle. Kirjeessä käytetään yksikön ensimmäisen persoonan muotoja, pronomineja ja verbin persoonapäätteitä. Miksi viittaus tulkitaan avoimeksi eikä puhujan (kirjoittajaan) viittaavaksi? Kielellisistä kontekstivihjeistä nousee ensimmäisenä esiin konditionaalinen käyttö: jakeet 1–2 on kirjoitettu konditionaalissa, ehtomuodossa. Tällaiseen kontekstiin avoin viittaus sopii hyvin. Välistä pois jätetty jakso (*rakkaus on kärsivällinen* jne.) on indikatiivimuodossa, ja se sisältää yksikön kolmannessa persoonassa esitettyjä luonnehdintoja rakkaudesta. Sen jälkeen (jakeessa 11) muoto vaihtuu yksikön ensimmäiseen persoonaan mutta modus on edelleen indikatiivi. Samalla vaihtuu myös aikamuoto preesensistä imperfektiksi. Onko viittaus puhujaviitteinen vai avoin? Puhujaviitteinen tulkinta on nähdäkseni mahdollinen, mutta kirjeen kokonaiskonteksti tukee avointa tulkintaa. Jakeissa 11–12 ei ole mitään yksittäistä kielenpiirrettä, mikä johtaisi avoimeen tulkintaan, vaan siihen ohjaa ennemminkin teksti kokonaisuudessaan ja sen edustama tekstilaji.

Korinttilaiskirjeet on kirjoitettu Korinton kristityille, joiden armolahjakäsityksiä Paavali haluaa oikoa. Edellinen luku (1. Kor. 12) päättyy monikon toisen persoonan imperatiivimuotoiseen kehotukseen (*tavoitelkaa kaikkein arvokkaimpia armolahjoja!*). Esimerkkiin poimittu luku on siis osa laajempaa ohjailevaa tekstiä. Kyseisessä luvussa kuvataan rakkautta osana kristillistä elämää.⁶ Laitinen (1995) on esittänyt, että nollapersoonarakenne tarjoaa puhekuppaneille tilan samastua esitettyyn kokemukseen. Esimerkissä 11 on kyse jossain mielessä samasta: esitetty näkemys ja kokemus rakkauden merkityksestä tarjotaan vastaanottajille samastuttavaksi.

Minä-muotojen käyttöä voidaan peilata muita mahdollisia avoimia viittauskeinoja vasten. Huomataan, että jakeissa 1–2 nollapersoonaa ei voisi käyttää: jakeen 2 alkuosaan se kyllä jotenkuten kävisi *vaikka olisi profetoimisen lahja* mutta ei lopun luonnehdintaan **ei olisi mitään* nollapersoonaan liittyvien kieliopillisten rajoitusten takia (ks. tarkemmin Laitinen 1995 ja 2006). Yksikön toisen persoonan avointa käyttöä eivät koske nämä nollapersoonan kieliopilliset rajoitukset, mutta se ei silti olisi tässä kontekstissa sopiva, koska kirje on osoitettu Korinton seurakunnalle, siis usean ihmisen yhteisölle. Kaikkien mahdollisten muiden avointen viittauskeinojen sijaan tässä on käytetty yksikön ensimmäisen persoonan muotoa.⁷

⁶ Kiitän teologian tohtori Niko Huttusta auliista vastauksista kysymyksiini, jotka koskivat alkutekstin muotoja ja esimerkin eksegeettistä tulkintaa.

⁷ Mainittakoon, että myös alkutekstissä on yksikön ensimmäisen persoonan muoto (Niko Huttusen antama tieto sähköpostitse 28.11.2006). Tarkastelen tässä luonnollisesti vain suomenkielisiä tekstiä.

Jos esimerkin 11 yksikön ensimmäisen persoonan käyttöä verrataan vaikkapa monikon ensimmäisen persoonan käyttöön, huomataan, että yksikön muoto välittää yksilöllisen kokemuksellisuuden paremmin. Tämä liittyy aiemminkin esillä olleeseen seikkaan, nimittäin viittauksen distributiivisuuteen: avoimen yksikön ensimmäisen persoonan muodon käyttö luo distributiivisen viittauksen, kun taas monikon ensimmäisen persoonan käyttö implikoi ryhmää *me* (vrt. Pälli 2003). Kiinnostavaa on, että luvun lopussa jakeessa 12 käytetään *me*-muotoa (*nyt katselemme kuin kuvastimesta* (– –), *silloin näemme kasvoista kasvoihin*). Tällöin puhutaan ylösnousemuksesta, joka onkin eräänlainen kristittyjä yhdistävä *me*-tapahtuma: se tapahtuu kaikille kristityille yhtäaikaisesti aikojen lopussa (vrt. 1. Kor. 15).

LOPUKSI

Artikkelissani olen pyrkinyt osoittamaan, että yksikön ensimmäisen persoonan muotojen viittaussuhteet eivät ole aivan niin yksiselitteisiä kuin yleensä on esitetty. Puhetilanteessa ensimmäisen persoonan muotojen viittaussuhteet jäsenyivät aina suhteessa muihin. Puheaktipersonat ovat muuntujia, ja ne saavat merkityksensä kulloisessakin kontekstissa. Niillä voidaan viitata puhetilanteen osallistujiin (esimerkki 1 ja esimerkin 2 ensimmäisen persoonan viittaukset, esimerkit 6a ja 6c) tai luoda avoin viittaus (esimerkit 3–5, 6b, 7–11). Olennaista on, että ensimmäisen persoonan viittaukset ovat puheaktipersonaa myös siinä tapauksessa, että ne tulkitaan referenssiltään avoimiksi: silloinkin ne jäsenyivät suhteessa joko konkreettiin tai abstraktiin puhetilanteeseen.

Olen esimerkkien avulla pyrkinyt havainnollistamaan sitä, miten viittauksen tulkinta avoimeksi tai ankkuroiduksi tapahtuu kontekstissa. Esimerkeissä on tullut esiin kieliopillisia piirteitä, jotka voivat toimia avoimen tulkinnan laukaisevina kontekstivihjeinä. Tällaisia vihjeitä voivat välittää ensinnäkin valitut kieliopilliset muodot, esimerkiksi konditionaali ja erilaiset ehtokontekstit. Toiseksi lauseiden väliset syntaktiset suhteet voivat myös toimia kontekstivihjeinä: esimerkiksi päälause voi luoda avoimen tai yleistävän tulkintakehyksen, jossa sivulauseeseen sisältämä *minä*-viittaus tulkitaan. Kolmanneksi leksikaaliset vihjeet voivat johtaa avoimeen tulkintaan (esimerkiksi yleistävät adverbialit). Näitä kaikkia edellä mainittuja voisi kutsua kielellisen mikrotason kontekstivihjeiksi (Fetzer 2004). Myös makrotason kontekstuaalinen tieto, esimerkiksi käsityksemme siitä, mitä tekstilajia kyseinen teksti edustaa ja mitä tehtäviä se palvelee, voi vaikuttaa siihen, että tulkitsemme jonkin viittauksen avoimeksi ankkuroidun sijaan.

Jos avointa *minä*-viittausta tarkastellaan suhteessa muihin avoimen viittauksen keinoihin, sen yhdeksi erityispiirteeksi nousee se, että sillä luodaan distributiivinen viittaus. Tässä se kontrastoituu selkeimmin passiiviin, jonka välittämä viittaus on kollektiivinen. Passiivista avoin *minä* eroaa siinä, että avoin tulkinta ei ole yksikön ensimmäisessä persoonassa kieliopillistunut. Yksikön toisen persoonan avoimien käyttäjien tapaan avoimet *minä*-viittaukset kantavat mukanaan piirteitä ankkuroidusta merkityksestään.

Laitisen (1995: 344, 355) mukaan nollapersoona tarjoaa puhekumppaneille lauseen intensionaalisessa kehityksessä paikan, johon kuka tahansa voi halutessaan astua ja samastua. Nollapersoonakonstruktioiden paikka on tyhjä, sillä nollaa ei vastaa kieliopillisessa rakenteessa mikään ilmiöelementti. Tätä Laitinen (2006: 218) kuvaa kognitiivisen kieliopin

▷

subjektiivisuuden käsitteen avulla (Langacker 1991: 316): käsitteistäjä tarkastelee kuvattavaa tilannetta ikään kuin sisältäpäin, ja tilannetta kuvaavassa lauseessa käsitteistäjä on vain implisiittisesti mukana. Näin tilanne on maksimaalisen subjektiivisesti käsitteistetty. Toisin kuin nollapersoonakonstruktioissa ensimmäisen persoonan muotojen avoimessa käytössä käsitteistäjä on konkreettisesti ilmipantuna. Langackerilaisittain ajateltuna kyse on siis vähemmän subjektiivisesta käsitteistyksestä kuin nollapersoonalauseissa. Voidaan silti väittää, että koko ajatus käsitteistyksestä ja erityisestä käsitteistäjästä pohjaa siihen, että meillä on kokemus ja ymmärrys itsestämme, *minästä* kokijana ja toimijana. *Minä* ei kuitenkaan ole mitään ilman muita. Jäsenämme sitä, mitä itse olemme, aina suhteessa muihin, puhekumppaneihin, kieliyhteisön jäseniin ja yhteisön normeihin.

AINEISTOLÄHTEET

- Amin Asikainen: nyrkkisankari. – *V-lehti* 5/2006. http://www.vee.fi/tyypit/artikkeli/amin_asikainen/ 2.12.2006.
- Apurahaa keinotekoisien puheen kehittämiseen. – <http://www.utu.fi/media/ajankohtaista/keinopuhe.html>, julkaistu 5.12.2006, luettu 7.12.2006.
- BRATTICO, PAULI 2005: Sanattoman tiedon lähteillä. – *Virittäjä* 109: 357–377.
- HIIDENMAA, PIRJO 2007: Tutkijakoulu ja tutkijakoululaisuus Suomen Akatemian näkökulmasta. Seminaaripuheenvuoro Kielentutkimuksen tutkijakoulu Langnetin seminaarissa 25.–26.1.2007. Joensuun yliopisto.
- Kauppat. lis. Ulla Kruhse-Lehtosen radiohaastattelu. Tieteen viikko, YLE1, 11.2.2007.
- Kor. = Paavalin kirje korinttolaisille. *Raamattu*. Suomen evankelis-luterilaisen kirkolliskokouksen vuonna 1992 käyttöön ottama suomennos.
- Opettavainen tarina kodinkonekaupasta. – <http://www.dvdplaza.fi/forums/archive/index.php/t-19052.html> 4.1.2007.
- SEPPÄLÄ, JUHA 1993: *Lähtösavut*. Helsinki: WSOY.
- VILKUNA, MARIA 1992: *Referenssi ja määräisyys suomenkielisten tekstien tulkinnassa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

KIRJALLISUUSLÄHTEET

- COUPER-KUHLEN, ELIZABETH – SELTING, MARGRET 2001: Introducing interactional linguistics. – Margret Selting & Elizabeth Couper-Kuhlen (toim.), *Studies in interactional linguistics* s. 1–22. Amsterdam: John Benjamins.
- DUVALLON, OUTI 2006: Milloin pronominisubjekti jää pois puhutussa suomessa? – A. Pajunen & H. Tommola (toim.), *XXXII Kielitieteen päivät Tampereella 19.–20.5.2005* s. 203–217. Tampere: Tampere University Press.
- ETELÄMÄKI, MARJA 2006: *Toiminta ja tarkoite*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- FETZER, ANITA 2004: *Recontextualizing context: Grammaticality meets appropriateness*. Amsterdam: John Benjamins.
- HAKULINEN, AULI – KARLSSON, FRED 1979: *Nykysuomen lauseoppia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- HAKULINEN, AULI – KARTTUNEN, LAURI 1973: Missing persons: on generic sentences in Finnish. – *Chicago Linguistic Society* 9: 157–171.
- HANKS, WILLIAM F. 1990: *Referential space: Language and lived space among the Maya*. Chicago: The University of Chicago Press.
- HELASVUO, MARJA-LIISA 2001: *Syntax in the making*. Amsterdam: John Benjamins.
- 2006: Passive — personal or impersonal? A Finnish perspective. – Marja-Liisa Helasvuo & Lyle Campbell (toim.), *Grammar from the human perspective: Case, space, and person in Finnish* s. 233–255. Amsterdam: John Benjamins.
- HELASVUO, MARJA-LIISA – LAITINEN, LEA 2006: Person in Finnish: Paradigmatic and syntagmatic relations in interaction. – Marja-Liisa Helasvuo & Lyle Campbell (toim.), *Grammar from the human perspective: Case, space, and person in Finnish* s. 173–207. Amsterdam: John Benjamins.
- HELMBRECHT, JOHANNES 2002: Grammar and functions of *we*. – Anna Duszak (toim.), *Us and others: Social identities across languages, discourses and cultures* s. 31–49. Amsterdam: John Benjamins.
- ISK 2004 = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- JAKOBSON, ROMAN 1957: Metalanguage as a linguistic problem. – *The Framework of Language* s. 81–92. Michigan Studies in the Humanities. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.
- KAISER, ELSI – VIHMAN, VIRVE-ANNELI 2006: Invisible arguments: Effects of demotion in Estonian and Finnish. – Benjamin Lyngfelt & Torgrim Solstad (toim.), *Demoting the agent: passive, middle and other voice phenomena* s. 111–141. Amsterdam: John Benjamins.
- KALLIOKOSKI, JYRKI 2002: Tekstilajin taju. – Ilona Herlin, Jyrki Kalliokoski, Lari Kotilainen & Tiina Onikki-Rantajääskö (toim.), *Äidinkielen merkitykset* s. 147–159. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2006: Tekstilajin taju ja toisella kielellä kirjoittaminen. – Anne Mäntynen, Susanna Shore & Anna Solin (toim.), *Genre – tekstilaji* s. 240–265. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KARLSSON, FRED 1977: Syntaktisten kongruenssijärjestelmien luonteesta ja funktiosta. – *Virittäjä* 81 s. 359–391.
- KAUPPINEN, ANNELI 1998: *Puhekuviot, tilanteen ja rakenteen liitto*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KORPELA, EVELIINA 2007: *Oireista puhuminen lääkärin vastaanotolla. Keskusteluanalyttinen tutkimus lääkärin kysymyksistä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LAITINEN, LEA 1992: *Välttämättömyys ja persoona*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1995: Nollapersoona. – *Virittäjä* 99 s. 337–358.
- 2002: From logophoric pronoun to discourse particle: A case study of Finnish and Saami. – Ilse Wischer & Gabriele Diewald (toim.), *New reflections on grammaticalization* s. 327–344. Amsterdam: John Benjamins.
- 2005: *Hän*, the third speech act pronoun in Finnish. – Ritva Laury (toim.), *Minimal reference: The use of pronouns in Finnish and Estonian discourse* s. 75–106.

▷

- Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2006: Zero person in Finnish: A grammatical resource for construing human reference. – Marja-Liisa Helasvuo & Lyle Campbell (toim.), *Grammar from the human perspective: Case, space, and person in Finnish* s. 209–231. Amsterdam: John Benjamins.
- LANGACKER, RONALD W. 1991: *Foundations of Cognitive Grammar*. Vol. II: *Descriptive application*. Stanford: Stanford University Press.
- LAPPALAINEN, HANNA 2006a: *Mie vai mä, sinä vai te?* Virkailijoiden kielelliset valinnat itseän ja vastaanottajaan viitattaessa. – Marja-Leena Sorjonen & Liisa Raevaara (toim.), *Arjen asiointia. Keskusteluja Kelan tiskin äärellä* s. 241–284. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2006b: Pronominisubjektin käytöstä ja poisjätöstä Kelan asiointikeskusteluissa. – Taru Nordlund, Tiina Onikki-Rantajääskö & Toni Suutari (toim.), *Kohtauspaikana kieli: Näkökulmia persoonaan, muutoksiin ja valintoihin* s. 37–64. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LAURY, RITVA 2002: Interaction, grounding and third-person referential forms. – Frank Brisard (toim.), *Grounding: The epistemic footing of deixis and reference* s. 83–111. *Cognitive Linguistic Research* 21. Berlin: Mouton de Gruyter.
- LAURY, RITVA – SEPPÄNEN, EEVA-LEENA (tulossa): Clause combining, interaction, evidentiality, participation structure, and the conjunction-particle continuum: the Finnish *että*. – Ritva Laury (toim.), *Crosslinguistic studies of clause combining: The multifunctionality of conjunctions*. Amsterdam: John Benjamins.
- MAKKONEN-CRAIG, HENNA 2005: *Toimittajan läsnäolo sanomalehtitekstissä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- MAURANEN, ANNA – TIITTULA, LIISA 2005: *Minä* käännessuomessa ja supisuomessa. – Anna Mauranen & Jarmo H. Jantunen (toim.), *Käännessuomeksi. Tutkimuksia suomenosten kielestä* s. 35–69. *Tampere Studies in Language, Translation and Culture A 1*. Tampere: Tampere University Press.
- PALANDER, MARJATTA 2005: Muu Suomi karjalaisten silmin. – Marjatta Palander & Anne-Maria Nupponen (toim.), *Monenlaiset karjalaiset. Suomen karjalaisten kielellinen identiteetti* s. 56–90. *Studia Carelia Humanistica* 20. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- PAUNONEN, HEIKKI 1995: Puhesuomen muuttuva omistusjärjestelmä. – *Virittäjä* 99 s. 501–531.
- PERTILÄ, LAURA 2000: Passiivimuotojen aktiivistuminen suomen kielessä. – *Sananjalka* 42 s. 115–139.
- PÄLLI, PEKKA 2003: *Ihmisyhmä diskurssissa ja diskurssina*. Tampere: Tampere University Press.
- SELTING, MARGRET – COUPER-KUHLEN, ELIZABETH 2001: *Studies in interactional linguistics*. Amsterdam: John Benjamins.
- SEPPÄNEN, EEVA-LEENA 1998: *Läsnäolon pronominit: Tämä, tuo, se ja hän viittaamassa keskustelun osallistujaan*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2000: *Sinä ja suomalaiset: yksikön toisen persoonan yleistävästä käytöstä*. – *Kielikello* 3 s. 16–18.
- SIEWIERSKA, ANNA 2004: *Person*. Cambridge: Cambridge University Press.

- SILVERSTEIN, MICHAEL 1976: Shifters, Linguistic Categories, and Cultural Description. – Keith H. Basso & Henry A. Selby (toim.), *Meaning in Anthropology* s. 11–55. Albuquerque: University of New Mexico Press.
- STRELLMAN, URPU 2005: Persoonapronominien liikkäyttö. Normin synty ja muotoutuminen. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos.
- TUOMIKOSKI, RISTO 1971: Persoona, tekijä ja henkilö. – *Virittäjä* 75 s. 146–152.
- YLI-VAKKURI, VALMA 1986: *Suomen kielipillisten muotojen toissijainen käyttö*. Suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 28. Turku: Turun yliopisto.

SPEAKER REFERENCE AND CONTEXTUAL INTERPRETION

The article examines reference in conversation using first person singular forms. These forms are used primarily to refer to the speaker. Participant roles (speaker, recipient) are subject to constant switching, principally on the basis of who is actually talking at any given moment. However, both first and second person singular forms can be used in such a way that they create open reference, in that their reference is not to the speaker or recipient but is instead more open. Whether or not open reference is being used must be inferred from the context. The speech situation, the participants and the immediate surroundings together constitute the indexical ground against which the references are interpreted. The indexical ground takes shape through interaction. Referring expressions can also contribute to altering the indexical ground.

The study follows the interactional linguistics tradition, which draws on three different fields: anthropological linguistics, functional linguistics and conversation analysis. The writer declares that her primary interest in interactional linguistics is in grammar, and she uses examples from spoken and written Finnish to take interactional linguistics concepts into an area where they have been little used: research on the written language.

First person singular forms of reference are always made in relation to other discourse participants. The person forms in a speech act behave as shifters, gaining their meaning from the given context. They can be used to refer to discourse participants or to create open reference. The article illustrates through examples how the interpretation of a reference as open or anchored to a specific referent occurs in context. Open reference can be triggered through linguistic micro-level contextual cues: the grammatical forms chosen, the syntactical relations between sentences, and lexical cues. Macro-level contextual cues, such as our conception of the genre represented by the text and the purpose it serves, can also lead us to interpret a reference as open rather than anchored.

If the open *minä* 'I' reference is examined in relation to other means of open reference, it can be seen that it has one special feature: it is used

▷

to establish distributive reference. In this it contrasts most clearly with the passive, which conveys a reference that is collective. The open *minä* differs from the passive in that the open interpretation has not become grammaticalised in the first person singular. As with open uses of the second person singular, open *minä* references carry with them features from their anchored meaning. Even an open *minä* reference functions as an index of the speaker. ■

Kirjoittajan yhteystiedot (address):

Fennicum

20014 Turun yliopisto

Sähköposti: *marja-liisa.helasvuo@utu.fi*